

Keplerovo jméno na Pohořelci stále žije

Jiří Růžicka¹ a Jan Valenta²

¹Gymnázium Jana Keplera, Parléřova 118/2, Praha 6-Hradčany

²Matematicko-fyzikální fakulta, Univerzita Karlova, Ke Karlovu 3, Praha 2; jan.valenta@mff.cuni.cz

Roku 1600 přicestoval do Čech Johannes Kepler na pozvání Tychona Braha. V Praze spolu pak bydleli v Kurzově letohrádku na Pohořelci až do Brahovy smrti v říjnu 1601. Letohrádek zanikl již v druhé polovině 17. století kvůli stavbě pevnostních hradeb. Po zrušení pevnosti zde byla počátkem 20. století vybudována chlapecká a pak dívčí škola, později přeměněná na gymnázium, které před padesáti lety přijalo jméno Gymnázium Jana Keplera. Roku 1984 bylo u budovy umístěno sousoší Keplera s Brahem. Takto Keplerovo jméno na Pohořelci stále žije a s úspěchy studentů se dostává do obecného povědomí.

Pobyt Johanna Keplera (1571–1630, obr. 1) v Praze v letech 1600–1612 byl popsán již v mnoha článcích a knihách [1]. Není tedy třeba jej zvláště podrobně popisovat a můžeme se soustředit na stopy jeho pobytu na Pohořelci. Toto místo, ležící při cestě na Hrad od západu, bylo osídleno od 14. století. Název Pohořelec údajně pochází buď od četných požárů, nebo od polohy, jež se táhne „po hoře“ [2].

Kepler bydlel nejprve v domě barona Hoffmana [3]. Další jeho pražské bydliště¹ bylo v „paláci“ *Jakuba*

¹ Kepler dorazil do Prahy v lednu 1600, ale hned odejel za Brahem do Benátek nad Jizerou. V červnu se vrátil za rodinou do Štýrského Hradce a společně se odebrali do Prahy v říjnu 1600, kde byl nejprve hostem císařského rady barona Hoffmana. Hned po příjezdu Tychona Braha z Benátek se nastěhoval k němu do bývalé Kurzovy rezidence [3].

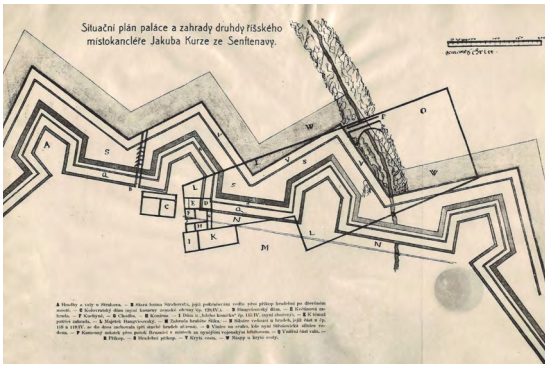

Obr. 1 Rytina portrétu mladého Keplera hojně reprodukována v pracích z 19. století.

Obr. 2 Podobizna Tychona Braha.

Kurze ze Senftenavy (Jacob Kurz Freiherr von Senftenau, 1553–94), místokancléře císaře Svaté říše římské Rudolfa II. [4]. Svobodný pán ze Senftenavy vystudoval práva v Sieně a Boloni, působil ve službách Habsburků a celý život se zajímal o literaturu a přírodní vědy. Právě on společně s Tadeášem Hájkem z Hájků přilákal do Prahy *Tychona Braha* (1546–1601, obr. 2) – ten však dorazil až roku 1599. Kurz ale zemřel již v roce 1594 v Praze při epidemii neštovic (pochován je

Obr. 3 Nákrres polohy Kurzova letohrádku a jeho součástí vzhledem k pozici pevnostních bastionů.

v kostele sv. Tomáše na Malé Straně). Dům poté „koupil Rudolf II. [od vdovy Anny] a určil za obydlí hvězdáři Tychovi, u něhož bydlil i Kepler [s rodinou]. Na začátku 17. stol. [zřejmě po smrti Rudolfa II. 20. ledna 1612] to byl majetek rytíře Šmída z Fraidhofu“ [5]. Kepler s rodinou bydlel na Pohoželci asi rok až do skonu Tycho Braha 24. října 1601. Poté se Keplerovi přestěhovali do domu v blízkosti kláštera v Emauzích. Během necelých jedenácti let (do dubna 1612) bydleli v Praze ještě v univerzitní koleji Krále Václava na Ovocném trhu a v domě U Francouzské koruny v Karlově ulici č. 4.

Kurzova rezidence na Pohoželci vznikla kolem roku 1590 a často se označuje jako letohrádek (lusthaus). Jednalo se o (na tehdejší dobu) přepychovou renesanční stavbu bohatě zdobenou. Kromě toho zde byly další hospodářské stavby, jako konírna, kuchyně apod. [6]. Hlavní budovy se nacházely na pravém břehu potoka Brusnice a zahrada se rozprostírala severním směrem až na druhý břeh potoka (obr. 3). Brusnice pramení nedaleko v Břevnově a teče údolím, které odděluje Hradčany od Střešovic, a pokračuje v Jelením příkopu kolem Hradu. Pak potok mizí do podzemí a ústí do Vltavy u Strakovy akademie.

Zásadní proměna Pohoželce nastala vybudováním Mariánských hradeb po roce 1650 v reakci na snadné obsazení Hradčan Švédy v roce 1648. Barokní bastio-

Obr. 4 Současný pohled na bastion X. spolu s pomníkem pruským vojákům z války roku 1866.

nové opevnění bylo budováno na základě plánů italských stavitelů a trvalo téměř 80 let. Výstavba severozápadní části ovšem proběhla už kolem roku 1670. Na místě Kurzovy rezidence se nacházely bastiony IX. a X. O tom, jak zdejší opevnění vypadalo, si můžeme udělat názornou představu, neboť bastion X. – nazývaný bašta sv. Františka Borgii (na němž byla zbudována později zimní vojenská jízdárna) –, kurtina (spojovací úsek mezi bastiony) a část bastionu XI. stojí dodnes a můžeme si je prohlédnout v nově upraveném parku Maxe van der Stoela na místě bývalého vojenského hřbitova (obr. 4) [7].

Obranný systém města byl ovšem nedokonalý a zastaralý již v době dokončení. Definitivně se nesmysl-

Obr. 5 Funkcionalistická část gymnázia dnes.

nost pevnostních měst ukázala za prohrané Prusko-rakouské války roku 1866, po které nastala doba rušení opevnění. Jako řada dalších pevnostních měst, tak Praha se potřebovala nadechnout a uvolnit se z pevnostních „okovů“. Pevnostní pozemky byly postupně odkupovány městem od vojenské správy (tzv. eráru) a částečně odstraněny pro získání místa na zástavbu. Bastion IX. byl zbourán v lednu 1899 [2]. Brzy nato (1901–02) zde byla postavena „nová chlapecká škola na Hládkově“ a vedle ní vznikla nová ulice Keplerova směřující z Pohoželce na sever.

Je zajímavé, že až do této doby na počátku 20. století nebylo dobře známo, kde ležel Kurzův dům, v němž Brahe roku 1601 skonal. Roku 1902 o tom psal „archivář a c. k. konservátor“ Jan Herain: „Dnes již víme, kde stával dům Jakuba Curtia², v němž bývala ona hvězdárna³. R. 1901 o slavnosti Tycho⁴ jsme to ještě nevěděli. Já

- 2 Curtius je latinská podoba jména Kurz.
- 3 Zda byla v Kurzově letohrádku skutečně Brahova observatoř, není doloženo. Někdy se uvádí, že byla v nedalekém Belvederu, kde byly umístěny některé Brahovy přístroje. Doc. A. Šolcová z pramenů odvozuje, že astronomové pozorovali na Hradě v tzv. Matematické věži, jak je označená na dobovém zobrazení [6], především při návštěvách Rudolfa II.
- 4 Při 300. výročí smrti Tycho Braha byl jeho hrob v Týnském chrámu otevřen, prozkoumán a ostatky znovu pietně uloženy. Na náklady pražské obce byl opraven velký žu-

Obr. 6 Obrázek z třetího archeologického průzkumu v roce 2005.

sám měl jsem r. 1901 za pravděpodobné, že bývala v ulici u Kasáren před zrušeným kostelem Voršilek sv. Jana Nep., kde jest dnes čís. 69, a tak jsem také o této hvězdárně v Časopise společnosti přátel starožitností českých ročníku 1901 psal. Ale má tehdejší domněnka nebyla správná, neb dům Jakuba Curtia s hvězdárnou, jak dnes víme z pramenů kláštera Strahovského, stával v zahradě přímo u hradeb městských opodál na západ od zadní části paláce Černínského: stával blíže bývalé brány Strahovské, zahrada jeho rozkládala se odtud úzkým pruhem podél hradeb městských dolů až do Jeleního příkopu a ještě vzhůru za něj, a v této zahradě stávala ona hvězdárna ...

lový epítaf. V roce 2010 byl Tychonův hrob znovu otevřen za účasti českých a dánských odborníků a byly zkoumány jeho ostatky. Hypotéza, že byl Tycho otráven rtutí, byla vrácena.

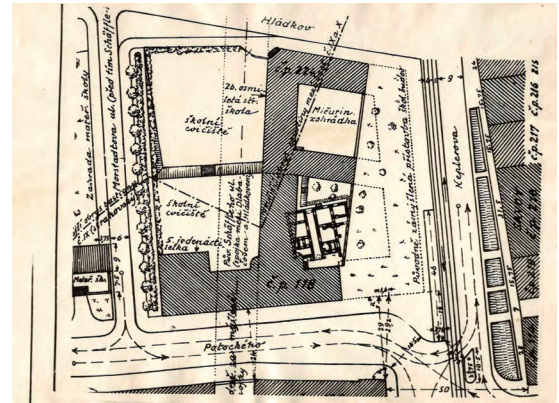
Obr. 7 Pamětní deska u vchodu do gymnázia, odhalená roku 1946.

Tím zajisté vyvrátili jsme liché zprávy, jakoby hvězdárna Tychona Braha v místě dnešního Černínského paláce byla stávala“ [8]. Hlavní zásluhu na tomto objevu měl městský radní Václav Brož, který si povšimnul pozůstatku zdi u budovy nové školy. Prozkoumal pak archiv Strahovského kláštera a objevil dobový zápis a pláněk domu. Následně začal 1. září 1902 archeologický průzkum pod vedením archiváře Heraina a architekta Kříženeckého [5]. Průzkum byl ale jen částečný a zřejmě poměrně rychlý. Spisovatel a učitel František Ruth popisoval dojem z tohoto místa: „Odkryté zbytky domu působily zvláštním, nezapomenutelným dojmem; byly to Pompeje v malém. Však nyní vše zase zasypáno, zajisté předčasně a zbytečně, když místo ještě leží ladem. Aspoň zhotoveny byly všeho plány a nákresy“ [4].

Ve třicátých letech bylo třeba nahradit zrušenou „měšťanskou a obecnou dívčí školu na Hradčanech“, i bylo rozhodnuto přistavět novou část ke škole na Hládkově. A tak v letech 1930–31 vyrostla jižně od chlapecké

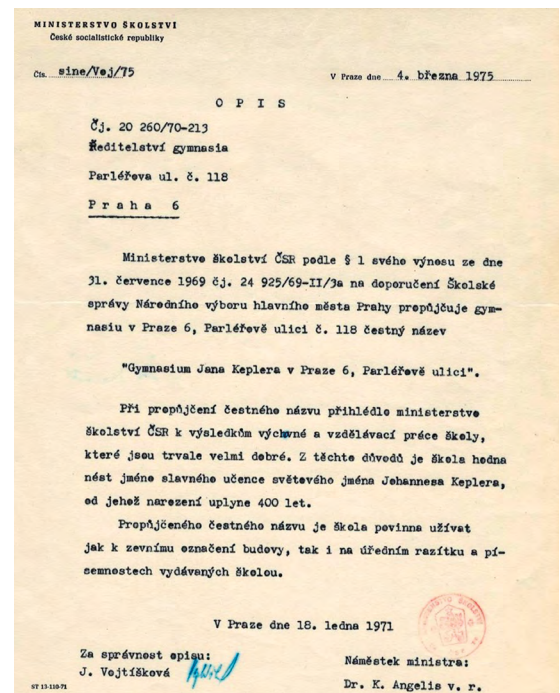
školy nová funkcionalistická budova (obr. 5). Projekt vypracoval Městský stavební úřad a podepsali Mečislav Petrů a Karel Beneš; stavbu vedl arch. Václav Suk. Škola byla pojmenována po manželce prezidenta Eduarda Beneše „Dívčí škola Hany Benešové“ a skutečně dívkám sloužila, čemuž odpovídalo i vybudování cvičné kuchyně v suterénu školy, částečně na pozůstatcích Kurzova domu. Obě školy byly propojeny až v roce 1995, kdy byla dokončena rekonstrukce původní školy na Hládkově [5]. Poté byla rekonstruována i novější, funkcionalistická budova.

Při stavbě dívčí školy se řešila otázka zachování zbytků Kurzova domu jako mezinárodně významné památ-

Obr. 8 Plán škol z 50. let 20. stol. (včetně mičurinské zahrady) se zákresem zbytků Kurzova letohrádku.

ky – místa, kde zesnul Tycho Brahe (obr. 7). Byl proveden druhý průzkum a v průběhu výstavby bylo rozhodnuto o betonovém zaklenutí památky [5]. K tomuto zastřešení Kurzova domu ovšem nikdy nedošlo. Poslední, třetí průzkum Kurzova domu pak proběhl před výstavbou nové školní jídelny v roce 2005 (obr. 6). Jídlna byla slavnostně otevřena v dubnu 2006. Její půdorys částečně sleduje pozůstatky Kurzova domu a na podlaze jídelny je její půdorys v dlažbě dnes příznán.

Obr. 9 Opis dopisu z ministerstva školství z roku 1971, kterým „propůjčuje gymnasiu ... jméno slavného učence světového jména“.

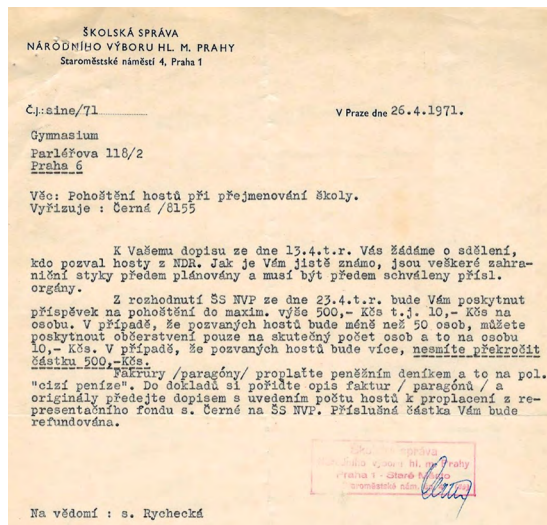
Od roku 1953 byly zřizovány na základě zákona 31/1953 Sb. o školské soustavě a vzdělávání učitelů tzv. jedenáctiletky a Reálné gymnasium Na Hládkově se stalo 5. jedenáctiletkou (obr. 8), která zahrnovala celý stupeň základního vzdělávání, tedy od první do osmé třídy a zároveň i tři ročníky středoškolského studia zakončeného maturitou. Pátá jedenáctiletka byla přestěhována do novější budovy v Parlérově ulici.

Konečně v roce 1960 byl schválen zákon o soustavě výchovy a vzdělávání. V rámci účinnosti tohoto zákona byly obnoveny devítileté základní školy. Tříleté výběrové studium se osamostatnilo pod názvem *střední všeobecně vzdělávací škola*. Starší budova Na Hládkově se pak stala až do druhé poloviny 80. let *Základní devítiletou školou* a novější funkcionalistická budova pak *Střední všeobecně vzdělávací školou* Parlérova 2. Poté byly zákonem č. 168/1968 Sb. přejmenovány střední všeobecné školy na gymnasia. SVVŠ Parlérova se stala *Gymnasiem Parlérova* a konečně od roku 1971 *Gymnasiem Jana Keplera*.

Na základě žádosti vedení školy „propůjčilo“ ministerstvo školství na začátku roku 1971 gymnáziu čestný název „Gymnasium Jana Keplera v Praze 6, Parlérova ulice“. Dle dopisu z 18. ledna 1971 (obr. 9) to bylo zdůvodněno slovy: „... Ministerstvo školství ČSR přihlédlo k výsledkům výchovné a vzdělávací práce školy, které jsou trvale velmi dobré. Z těchto důvodů je škola hodna nést jméno slavného učence světového jména Johanneses Keplera...“ Při příležitosti 400 let od narození Keplera pak proběh-

Obr. 11 Sousoší Tychona Braha (vlevo) a Johanna Keplera (vpravo) od Josefa Vajce odhalené roku 1984 (na fotografii je současný stav v březnu 2022).

Obr. 10 Dopis od školské správy, který v souvislosti s pozváním hostů z NDR na slavnost roku 1971 upozorňuje, že „veškeré zahraniční styky jsou plánovány a musejí být předem schváleny příslušnými orgány“.

lo slavnostní pojmenování gymnázia. O době začínající normalizace svědčí dopis od školské zprávy, který velmi ostře upozorňuje, že ani pozvání hostů z Německé demokratické republiky (jedné z mála zemí, se kterými jsme měli celkem volný cestovní ruch) nelze dělat bez řádného naplánování a schvalování (obr. 10).

V souvislosti s výročím a pojmenováním gymnázia vznikla myšlenka vytvořit u budovy Keplerův pomník. V plánu bylo jeho odhalení v roce 1974. Nakonec vzniklo sousoší Tychona Braha a Johanna Keplera od sochaře Josefa Vajce (1937–2011). Architektonickou koncepci pomníku navrhl arch. Vladimír Pýcha. Bronzové sousoší však bylo odhaleno až o deset let později, než se plánovalo, tedy roku 1984 (obr. 11).

V lednu 2022 se pak konal v aule Gymnázia Jana Keplera půldenní seminář k 450 letům od narození J. Keplera pod názvem „Johannes Kepler a jeho odkaz pro 21. století“, o kterém se můžete dočíst více v tomto čísle *Čs. čas. fyz.* [9]. Bylo to velmi vzácné setkání, jakých se za poslední dva roky v obdobích mezi pandemickými vlnami nemoci covid-19 uskutečnilo jen pár. Na začátku semináře byly předány medaile a diplomy reprezentantům ČR na Mezinárodní matematické olympiádě (která probíhala v roce 2021 on-line). Ze šesti reprezentantů ČR byli tři studenti a jedna studentka Keplerova gymnázia a získali jednu zlatou a dvě stříbrné medaile (celá reprezentace 1+3)! To svědčí o prestižním postavení školy v národním měřítku. Jméno Jana Keplera je tak z Pohořelce stále oslavováno a připomínáno široké veřejnosti.

Odkazy

- [1] Z. Horský: *Kepler v Praze*. Mladá fronta, Praha 1980.
- [2] F. Ruth: *Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Díl 2*. Nákladem P. Köbra, Praha 1904, s. 859–861.
- [3] A. Šolcová: *Kepler a Praha: Kudy chodil Kepler Prahou? In: Johannes Kepler: O šestiúhelné vložce aneb poutavé čtení o ničem*. Matfyzpress, Praha 2017, s. 87–94.
- [4] H. Slouka: Jan Kepler 1571–1630. *Čas. pěst. mat. fys.* **60**, 49–56 (1931).
- [5] F. Ruth: *Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Díl 1*. Nákladem P. Köbra, Praha 1903, s. 374–375.
- [6] K. Malá: *Architektonické proměny budovy Gymnázia Jana Keplera. Bakalářská práce*. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2014.
- [7] A. Šolcová, M. Křížek: Procházky Prahou matematickou, fyzikální a astronomickou (2. část). *Prokroky mat. fyz. astr.* **52**, 127–141 (2007).
- [8] J. Herain: *Stará Praha. 100 akvarelů Václava Jansy*. (textová část) Nakl. B. Kočí, Praha 1902, str. 208–209.
- [9] Pražské oslavy 450 let od narození Keplera. *Čs. čas. fyz.* **72**, 139 (2022).